

Filozofija egzistencije o problemu duše

Perić, Matea

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:418695>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i filozofije

Matea Perić

Filozofija egzistencije o problemu duše

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Pavao Žitko

Osijek, 2023.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i filozofije

Matea Perić

Filozofija egzistencije o problemu duše

Završni rad

Znanstveno područje: humanističke znanosti, znanstveno polje: filozofija,
znanstvena grana: filozofska antropologija

Mentor doc. dr. sc. Pavao Žitko

Osijek, 2023.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 14.09.2023.

Mateo Penić, O1222 36653

Ime i prezime studenta, JMBAG

SAŽETAK

Duša je u filozofiji egzistencije prikazana na drugačije načine od onih kakvom je prikazana u nekih od Jaspersovih prethodnika. Sveobuhvatno jest jedan od ključnih pojmova u filozofiji Karla Jaspersa čija su razmatranja ključna za ovaj rad. Cilj je ovoga rada rasvijetliti Jaspersov pojam Sveobuhvatnog Bitka kao i pojedinca koji Sveobuhvatni Bitak posjeduje. Sveobuhvatno (das Umgreifende) se prema Jaspersu javlja u dvije kategorije od kojih je prva Obuhvatno koje smo mi sami sa svojim opstankom, svijesti uopće i duhom te Obuhvatno koje je Bitak po sebi, a on se dijeli na svijet i transcendenciju. Obuhvatni bitak funkcionira kao i duša kod nekih od velikana filozofije, dakle ono se samo po sebi ne može spoznati, ali uvelike utječe na samu spoznaju predmeta. Pojedinač se uz pomoć sveobuhvatnog može ostvariti i razviti sve svoje mogućnosti, dakle on ne sudjeluje samo u činjeničkoj stvarnosti nego opstoji i kao mogućnost napredovanja. Da bi se sveobuhvatno spoznalo kao postojeće za Jaspersa je važan i pojam transcendencije koja nije odvojena od egzistencije jer se između njih nalazi imanentan svijet. Uz pojam transcendencije veže se i pojam filozofske vjere. Transcendencija se može shvatiti tek pomoću vjerovanja te na taj način filozofska vjera postaje dio egzistencije u kojem ona postaje svjesna transcendencije. Shodno tome, ona djeluje iz područja sveobuhvatnog.

Ključne riječi: Karl Jaspers, sveobuhvatno, duša, transcendencija, imanencija, filozofska vjera

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Duša u filozofiji	3
3. Jaspersov pogled na filozofiju i egzistenciju.....	5
3.1. Rasvjetljavanje egzistencije	7
4. Duša kao sveobuhvatno kod Jaspersa.....	9
4.1. Jaspersov pojam transcendencije.....	12
4.2. Um i jedinstvo egzistencije.....	13
4.3. Filozofska vjera kao dio sveobuhvatnoga.....	15
5. Pojedinač ili „Izuzetak“	17
6. Zaključak.....	18
7. Popis literature	19

1. Uvod

Karl Jaspers bio je njemački filozof i psihijatar. Bavio se psihologijom koja ga je na koncu odvela pred filozofiju. Na filozofiju ga je takoreći nagnalo Aristotelovo zapažanje kako je duša sve.¹ Jaspers je poput Kanta i njegovih razmatranja transcendentne dijalektike koja je kao svoja polazišta uzimala transcendentne pojmove svijeta, duše i Boga razvio svoje transcendentne pojmove od kojih su biće, svijet, svijest-uopće, duh, egzistencija, bog, vjera, osvjetljenje egzistencije, sveobuhvatno i dr.² Filozofija nam, ako sagledamo cjelokupnost Jaspersove filozofske misli, omogućuje da mislimo o svojem vlastitom biću i o vlastitosti bitka te daje „vjetar u leđa“ da se raspravlja o značajnim problemima našega vremena.³ Važnost Jaspersove filozofije egzistencije očituje se u brizi, koja je u jednu ruku i uvjet za promišljanje o sebi i svome biću, a koja je u njegovoj filozofiji egzistencije naglašena i jedino se može učinkovito razviti tek u odnosu s drugim ljudima, uz pomoć komunikacije. Komunikacija omogućava čovjeku da sebe upozna preko drugog čovjeka.⁴ Dakle, njegova filozofska misao o smislu cjeline i bića nije okrenuta ka predmetnom svijetu nego ka unutrašnjosti ljudskoga bića.⁵ Može se zaključiti da, kao i Kant, Jaspers ističe praktičnu odrednicu filozofije. Dakle, filozofija se može raspoznati tek kada su filozofske misli provedene u djelo. Praktičnu odrednicu filozofije sintetizirao je u nekoliko temeljnih točaka od kojih su neke: promatranje stvarnosti, uspostavljanje sklada između stvarnosti i pojedinca, razvijanje odvažnosti za percepciju sveobuhvatnog, traženje i pronalazak istine pomoću komunikacije, dolaženje do stvarnosti.⁶

Dolaženje do stvarnosti Jaspers tumači u dvije riječi, „postati čovjekom“.⁷ Stvarnost je, navodi Katinić, postmodernog čovjeka prijeteća zbog mnogih ograničenosti uma, koji jedino u „budnom“ stanju može stvarnosti izlaziti u susret te stajati pred onim stranim.⁸ Budnost uma jest jedini način na koji se može doseći do samoga sebe u drugome, kroz drugoga.⁹ Unatoč svim ograničenjima na koje pojedinac nailazi tijekom svoga bivstvovanja, za egzistenciju se može reći kako uvijek stoji kao otvorena za sve mogućnosti dolaska do istine, sa stalnim posjedovanjem nade da je istinu uopće moguće pronaći i da joj se može barem malo približiti.

¹ Jaspers, Karl. *Uvod u filozofiju*, Beograd: Prosveta, 1967., str. 8.

² Isto, str. 7.

³ Isto.

⁴ Katinić, Križo. *Živjeti za smrt, umrijeti za život*, Stajergraf, 2005., str. 87.

⁵ Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str 11.

⁶ Karl Jaspers. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

⁷ Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 130.

⁸ Katinić, Križo. *Živjeti za smrt, umrijeti za život*, str. 88.

⁹ Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 30.

Traženje istine, zadatak koji se provlači kroz cijelu njegovu filozofiju, a moguć je ostvariti samo uz spremnost na neuspjeh ulaženjem u sve životne situacije i prihvaćanje istih, a osobito onih graničnih, jer u graničnim situacijama najbolje prepoznajemo sebe.

Sveobuhvatno koje je temelj ovoga rada može se povezati i sa dušom ostalih velikana filozofije zbog toga što je ono uvijek po sebi nevidljivo, ali je sve što je moguće vidjeti, misliti, sve što jesmo, ali i ono što nismo, jest ono što je sveobuhvatno.¹⁰ Sveobuhvatno nadilazi svaku pojavnost i nikada se ne spoznaje u predmetnim stvarima, nego se preko istih najavljuje.¹¹ Dakle, Jaspers navodi kako biće ne može biti predmetna stvar, objekt nego navodi da sve ono što promatramo i spoznajemo kao predmete dolaze iz onoga sveobuhvatnoga.

¹⁰ Isto, str. 89.

¹¹ Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str 144.

2. Duša u filozofiji

Poznato je kako pojam duše dolazi od latinske riječi *anima*, a kako Filipović navodi, svodi se na ono zasebno biće koje je različito od tijela.¹² Dakle, označava cjelokupni čovjekov duh te opstoji kao središte svih psihičkih pojava, preciznije mišljenja i htijenja pojedinca.¹³ Važan je filozofski pojam te u čovjeku opstoji kao samostalna bit te kao takva ukazuje na unutarnja najdublja čovjekova načela. Ovisno o vjerovanju, duša može nakon smrti živjeti u drugim oblicima ili pak umrijeti zajedno s tijelom. Židovska tradicija jest od početka vjerovala u uskrsnuće što je kršćanstvo objeručke prihvatilo. Nauk o uskrsnuću ne predstavlja uništenje, novo stvaranje pa čak ni povratak u život već „otkupljenje našeg tijela.“¹⁴ Tomić (1975) navodi kako kršćanstvu nije bilo poznat Platonov nauk o besmrtnosti duše te nadodaje kako Biblija zapravo ne poznaje razdvojenost duše i tijela u smislu grčke misli: „Gotovo je pogansko shvaćanje zagrobnog života zamisao da kod smrti dušica kao leptirić zaleprša nad grobom i zatim odleti nekamo da vječito živi!“¹⁵ U kršćanstvu duša nije odvojena od tijela, niti postoji sama za sebe kao što to Platon nalaže.

Platon je začetnik dualističkog poimanja duše. Ona kod njega opstoji kao nešto samostalno. Kao takva nije u potpunosti povezana s tijelom te se u smrti rastavlja od njega. Kod Platona je duša u jednu ruku besmrtna, te smrt ne predstavlja nekakvo nestajanje ili uništenje nego samo kao prijelaz s ovoga fizičkoga i tjelesnoga svijeta na drugi, duhovni svijet. Cilj toga jest da duša dobije mogućnosti da se pročisti svega što je u prethodnom životu proživjela, te se oslobodi od svega osjetilnoga i tjelesnog. Duhovni je svijet onaj svijet gdje se samoj duši sudi te se određuje njena krajnja sudbina. Nakon određenog vremena provedenog u „drugom svijetu“ duše na temelju svoga prošloga života i iskustva iz istoga mogu odabrati sljedeći život koji će zajedno s njom zaživjeti. Važan pojam za Platona koji on veže uz dušu jest sjećanje. Dakle duša treba posjedovati sposobnost sjećanja iz prošloga života.

Pojam animističko samo svojim nazivom nagovještava kako su životinjska i duša biljaka slična čovjekovoj. Tome u prilog ide i Aristotelovo poimanje duše odnosno razlikovanje duše biljki, duše životinja i duše ljudi. Duše biljki imaju samo vegetativne sposobnosti hranjenja, rasta i razmnožavanja, duše životinja uz to imaju sposobnost kretanja i osjeta dok čovjekova duša predstavlja najспособniju dušu koja uz to sve ima i mogućnost duhovnog odnosa, dakle

¹² Filipović, *Filozofijski rječnik*, str. 83.

¹³ Isto.

¹⁴ Tomić, Celestin. *Uskrsnuće tijela — život vječni*. Obnovljeni Život, 30. (2.), 1975., str. 158.

¹⁵ Isto.

ona misli i stvara.¹⁶ Aristotel pojam duše određuje kao oblikovno i djelatno načelo tijela pomoću kojega tijelo posjeduje vlastiti način bitka te kao takva njome se izražava cjelokupna životnost: „Duša je „prva zbiljnost“ (enérgeia) prirodnoga tijela koje prema mogućnosti ima život.“¹⁷ Definicija duše prema Aristotelu se može shvatiti tako da je ona životna snaga i entelehija¹⁸ tijela jer tijelo samo po sebi nije supstrat ničega.¹⁹ Kao takva, ona je u supstancijalnom jedinstvu s njim i nerazdvojiva je od njega te je upravo to shvaćanje potpuno suprotno od Platonovog vjerovanja u besmrtnost duše.

Kod Jaspersa cjelokupan smisao bića značilo bi „sagledati stvarnost u njegovom poreklu i zahvatiti je na onaj način na koji se, misleći sam sobom bavim – u unutarnjem delanju.“²⁰ On se bavi pojmom sveobuhvatnoga koje posjeduje različita stajališta te se reflektira u više načina. Pojedinačni načini sveobuhvatnog su svijest uopće, duh, razum i sam opstanak odnosno egzistenciju te svijet i transcendencija. Važno je napomenuti kako je um ključan za egzistenciju jer je on taj koji ju „uvijek drži na putu i ne dopušta joj da se zadovolji s povijesno ostvarenim stanjima golog opstanka“.²¹

¹⁶ Bošnjak, Branko. Predgovor, u Aristotel, *O duši: Nagovor na filozofiju*. Zagreb: Filozofska biblioteka Naprijed., . 1987. str. XII.

¹⁷ Isto, str. XVI.

¹⁸ Entelehija predstavlja samoostvarenje samoga oblika nekog bića, odnosno potpunu ostvarenost. Biće kao biće potpunu ostvarenost ostvaruje upravo u samome sebi, jer upravo u sebi pronalazi svrhu.

¹⁹ Isto.

²⁰ Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str 13-14.

²¹ Kusić, Ante. *Pojedinac i jedinstvo povijesti*: U filozofiji Karla Jaspersa. Crkva u svijetu, 15 (2), 1980., str. 105.

3. Jaspersov pogled na filozofiju i egzistenciju

Za Jaspersa biti filozofom ne znači biti odvojen od realnosti, navodi Katinić, prema Jaspersu filozofom može postati samo onaj tko je „na početku duboko ukorijenjen u realnost i odakle izvire njegova misao.“²² Niti jedan čovjek ne može iznijeti nikakvo filozofsko mišljenje ako to prvobitno nije bilo produkt njegova iskustva, time se dolazi do zaključka kako je čovjek zapravo u vječitoj povezanosti sa svojim filozofskim mišljenjem i iskustvom. Način na koji bi se izbjegla „gola tlapnja“ života, navodi Katinić, jest da se živi vlastitom filozofijom.²³ Jaspers egzistenciju ograničuje na čovjeka jer smatra kako jedino čovjek ima onaj „samosvojan“ način bitka za koji se pojedinac može odlučiti.²⁴ Filozofija egzistencije, dakle, nije nikakav način mišljenja nego je to s druge strane i praksa vlastitog života s kojim se treba suočiti i odgovarati za posljedice onoga izgovorenoga i mišljenoga. Egzistencija nije čovjekova stvarnost, već je ona nova mogućnost da se bude drugačijim: „Tako shvaćena čovjekova egzistencija nije nikakva „stvarnost“, već čista zbiljnost koja samu sebe, druge i svijet u cjelini doživljava na razini čiste smislenosti i značajnosti — upravo za samu vlastitu egzistenciju.“²⁵ Prema Jaspersu ne postoji čovjek „po sebi“ nego je on uvijek kao takav nedovršena „zadaća“, odnosno čovjek je uvijek u duhovnom i intelektualnom razvoju.²⁶

Egzistencija je ishodišni i konačni razlog Jaspersova traženja odgovora na važna pitanja čovjeka, njegovih ljudskih granica i granica spoznaje.²⁷ Dakle, egzistencija bi bila sve ono što tvori čovjeka kao čovjeka. Prema Jaspersu egzistencija je ono što ujedinjuje (sve)obuhvatno koje smo mi (opstanak, svijest uopće, duh) te time predstavlja stvarni opstanak. Ona nikada nije puki objekt nego je i ishodišna točka po kojoj mi mislimo i djelujemo.²⁸ Egzistenciju je također važno povezati s umom (die Vernunft) kojega nužno treba odvojiti od razuma (der Verstand) i duha (der Geist).²⁹ Prema rečenomu, djelovanje uma nadilazi granice djelovanja razuma i duha. Um je onaj koji pokreće i kao takav ne zadovoljava se time da čovjek ostane unutar svojih granica nego da iste nadilazi. Um za čovjeka želi nešto više; tjera ga naprijed u novo, u

²² Katinić, *Život Karla Jaspersa: Živjeti za smrt, umrijeti za život*. Stajergraf, 2005., str. 86.

²³ Isto.

²⁴ Gavrić, A. i Jakopec, P. *Metafizičke dimenzije u misli Karla Jaspersa*. *Obnovljeni Život*, 67. (4.), 2012., str. 496.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto.

²⁷ Katinić, *Kako Karl Jaspers gleda na filozofiju?* u *Živjeti za smrt, umrijeti za život.*, str. 93.

²⁸ Isto.

²⁹ Kusić, Ante. *Karl Jaspers. O tragici i trijumfima suvremenog vjerovanja u znanost* (1) Karl Jaspers. *Crkva u svijetu*, 3 (3), 1968., str. 35.

neizvjesno.³⁰ Shodno tome, Kusić navodi kako „egzistencija bez uma jest slijepa, um bez egzistencije jest prazan.“³¹ Postavlja se pitanje što je naša egzistencija? Egzistencija koja samo mi kao svakodnevno postojanje i trajanje nije još potpuna egzistencije. Egzistencija se ostvaruje tek traženjem i pronalaskom samoga sebe.

³⁰ Katinić, *Živjeti za smrt, umrijeti za život*, str. 93.

³¹ Kusić, *O tragici i trijumfima suvremenog vjerovanja u znanost*, str. 35.

3.1. Rasvjetljavanje egzistencije

Prije nego prijedemo na Jaspersov pojam (sve)obuhvatnoga, valja rasvijetliti pojam čovjekove egzistencije te na koji ju način on pristupa i kako se u istoj ostvaruje. Filozofija 19. i 20. stoljeća kako navode, Gavrić i Jakopec, uvelike je proistekla iz zabrinutosti čovjeka nad vlastitom egzistencijom: „Unaprjeđenjem znanosti i tehnologije čovjek je zaboravio na svoga bližnjega te je konačno izazvao brojne sukobe s katastrofalnim posljedicama, primjerice dva velika svjetska rata.“³² Karl Jaspers je bio jedan od velikana koji je vjerovao kako je moguće povratiti nadu u moć pojedinca te je osjećao potrebu da toj „egzistenciji“ pristupi na različite načine kako bi ona došla do „osvjetljavnja“ (Erhellung).³³ Egzistencija se, dakle, može protumačiti kao jedinstvena stvarnost svakog pojedinca koja se nalazi unutar njega samoga, stvarnost u kojoj čovjek iako ograničen ima sposobnosti napredovati. Ona je s jedne strane neuvjetovana i utemeljuje (sve)obuhvatno (das Umgreifende), a s druge strane, ona je i uvjetovana različitim situacijama (graničnim) i ostalim prostorno-vremenskim čimbenicima.³⁴ Od vanjskih čimbenika doživljaj tjeskobe se promatra kao najbolji pokazatelj vlastitosti i neuvjetovano-uvjetovane egzistencije.³⁵ Tjeskoba se nužno javlja jednom kada čovjek napusti svoju djetinju prirodu te postane svjestan mogućnosti slobodnog djelovanja.³⁶ Za Jaspersa tjeskoba je povezana čovjekovim graničnim situacijama u kojima on egzistira, ali i najbolje prepoznaje sebe kao egzistenciju.

Čovjek je biće koje ima sposobnosti ostvariti svoje ljudske mogućnosti te kao takav predstavlja egzistenciju. Za egzistenciju je moguće reći da je slobodna, dakle nije uvjetovana pojavnim svijetom. Izražava se u slobodi čovjekovoj prema samome sebi i prema svijetu te se ta sloboda ispoljava u tome što egzistencija gradi svoj vlastiti smisao stvarnosti.³⁷ Također, Jaspersovo temeljno filozofijsko-egzistencijalističko mišljenje glasi kako je čovjek „samomu sebi darovan od transcendencije“.³⁸ što su Gavrić i Jakopec protumačili kako čovjek od vlastitog

³² Gavrić, A. i Jakopec, P. *Metafizičke dimenzije u misli Karla Jaspersa*. *Obnovljeni Život*, 67. (4.), 2012., str. 495.

³³ Isto.

³⁴ Katinić, Križo. *Živjeti za smrt, umrijeti za život: Pitanje sveobuhvatnosti bitka*. str. 89.

³⁵ Tolvajčić, D. *Tjeskoba kao mogućnost čovjekova samoozbiljenja*. *Ogled o ontološkoj relevantnosti tjeskobe na tragu Kierkegaarda i Tillicha*. *Bogoslovska smotra*, 91 (3), 2021. str. 520.

³⁶ Isto.

³⁷ Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str 17.

³⁸ Isto, str. 50-51.

rođenja nikada nije svoj, već uvijek i iznova stoji pred vlastitom mogućnošću da tek zadobije vlastiti bitak i odredi vlastitu bit.³⁹

Za daljnje rasvjetljavanje egzistencije bit će potrebne njene odrednice. Katinić navodi kako egzistencija nije bitak kao takav, nego mogući bitak: „iz čega proizlazi da ja nisam egzistencija, nego sam tek moguća egzistencija: nemam sebe nego se tražim. Egzistencija je trajan izbor biti ili ne biti.“⁴⁰ Spoznaja čovjeka da on jest i da egzistira zapravo ne znači ujedno i stvarnu egzistenciju. Također, egzistencija je i svatko kao pojedinac sa svojim „neuništivim“ i nezamjenjivim „ja“ kroz dvije kategorije: kategoriju „općeg i individualnog“ i kategoriju „biti i stvarnosti“.⁴¹ Egzistencija se najbolje rasvjetljava: „razrješavajući svoje nezadovoljstvo o tubitku svijeta i to pozitivno promišljajući o stvarnosti i gledajući sebe kao nezamjenjivi dio te stvarnosti.“⁴² Dakle, rasvijetliti egzistenciju ne možemo živeći izvan stvarnosti, već unutar nje. Egzistencija jest individualna, ali za njeno spoznavanje potrebna je spoznaja cjelokupne stvarnosti: „egzistenciju k jasnoći vode logičke proturječnosti, sudar suprotnih polova, kao što su prolaznost i vječnost, osamljenost i komunikacija, sloboda i ovisnost.“⁴³

³⁹ Gavrić, A. i Jakopec, P. *Metafizičke dimenzije u misli Karla Jaspersa.*, str. 497.

⁴⁰ Katinić, *Živjeti za smrt, umrijeti za život: Egzistencija*, str. 94-95.

⁴¹ Isto.

⁴² Isto, str. 86.

⁴³ Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str 270.

4. Duša kao sveobuhvatno kod Jaspersa

Sveobuhvatno (das Umgreifende) jest osnovni simbol Jaspersove filozofije.⁴⁴ Filozofija Karla Jaspersa usmjerena je na dva ključna problema od koji su, kao što je već rečeno, problem „Obuhvatnog Bitka“ i problem „filozofskog vjerovanja“ o kojemu će također biti riječ u ovome radu. Sveobuhvatno se nikada ne spoznaje već on prethodi svakoj našoj spoznaji kao njen temelj.⁴⁵ Kusić „Obuhvatni Bitak“ definira još kao: „prelaženje „horizonata“ u kojima iskustveno doživljavam o stvari u svijetu: horizonti se nigdje ne zaustavljaju, horizonti nas uvijek upućuju dalje.“⁴⁶

Doprijeti do sveobuhvatnoga zahtijeva da se ništa predmetno, dakle niti svijet, bližnjeg, sebe ili pak Boga, ne smije uzeti kao neku raspoloživu i predmetnu danost.⁴⁷ To bi značilo da se od svih onih predmetno-metafizičkih znanja treba odustati, odnosno da se ne uzimaju u obzir.⁴⁸ Potrebno je dospjeti na razinu na kojoj: “(…) u svemu živome i neživome mogu vidjeti onu „šifru transcendencije“ koja vlastitu egzistenciju kao puki „Dasein“ tjera na samoprevladavanje.”⁴⁹

Prema Kusiću, uz obuhvatni bitak svijeta povezane su Jaspersove filozofske kategorije od koji su: obuhvatno, koje smo mi sami sa svojim opstankom, svijest uopće i duh.⁵⁰ Dakle, ako se želimo osvjedočiti u sveobuhvatnome, prema Jaspersu, sveobuhvatno se onda raščlanjava u više načina svog bivstvovanja upravo zbog postojanja tri načina u kojima se pojavljuje: „prvo u razumu kao svijesti uopće; u kojoj smo svi mi identični, drugo u postojanju nas kao živih bića u kojem je svaki od nas posebna individualnost, treće, u egzistenciji, koja smo, mi sami u svojoj istoričnosti.“⁵¹ Opstanak (Dasein) o kojem Jaspers govori obuhvaća jednim dijelom postojanje, objekte i čovjeka u njegovoj cjelini, dakle kao tjelesnu jedinku sa svojim psihofizičkim sposobnostima, tijelom i svim njegovim životne funkcijama. Osim čovjeka samog obuhvaća i njegovu fizičku i socijalnu sredinu u kojoj živi, prirodne pojave, jezik i čovjekovo svakodnevno društveno ponašanje.⁵²

⁴⁴ Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 16.

⁴⁵ Kusić, »*Pojedinac*« i »*jedinstvo povijesti*« u filozofiji Karla Jaspersa, str. 10.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Gavrić, Jakopec, *Metafizičke dimenzije u misli Karla Jaspersa.*, str. 497.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Kusić, *Jaspersov "Sveobuhvatni bitak" i "filozofsko vjerovanje"*. Crkva u svijetu, 25 (4), 1990. str. 325.

⁵¹ Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 146.

⁵² Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 16-17.

Ljudska svijest-uopće (Bewusstsein überhaupt) je također sfera koja ulazi u sveobuhvatnu stvarnost te se ona odnosi na racionalna, pojmovna određenja predmetne stvarnosti i kao takva jednaka je i zajednička svim ljudima.⁵³ Shodno tome, može se zaključiti kako je svaki pojedinac po svojoj strukturi nalik na druge pojedince. Čovjek je i duh (Geist), kako navodi Jaspers u svome *Uvodu u filozofiju*: „on živi u sferi praktičnih impulsa, upotrebe oruđa za ostvarenje praktičnih ciljeva koji niču u okviru njegovog postojanja, tj, u njemu kao delu prirodne i društvene sredine.“⁵⁴ U prilog tome ide i činjenica da čovjek nije samo biće koje je uslovljeno sredinom u kojoj bivstvuje, nego je on biće koje može ostvariti svoje ljudske mogućnosti, dakle on nije samo neka činjenica u stvarnosti već je i mogućnost: „(...) nije samo factum već i faciendum, nije samo postojanje, svest-uopšte i duh kojim saznaje svoje empirijsko postojanje, već je i – egzistencija.“⁵⁵ To troje (opstanak, svijest uopće i duh u svakom je pojedincu povezano na različite načine. To je dakle, kako navodi Kusić, Jaspersova jednokratna „Egzistenca“, odnosno neuvjetovana i jednokratna sloboda svakog pojedinca. (Kusić, 1990: 325) Jednostavnije rečeno, egzistencija je ono nešto u čovjeku što je individualno i o kojoj nije moguće stvoriti nikakav opći pojam, nego je korijen svih naših težnja, samopotvrđivanja, samouništenja.⁵⁶

Osim „Obuhvatnog Bitka“ koji smo mi sami, prema Kusiću Jaspers razlikuje i Obuhvatno koje je Bitak po sebi, a on se dijeli na Svijet i Transcendenciju.⁵⁷ Predmeti bivstvuju u svijetu, ali oni nisu svijet kao takav, već se uokvirenost tih predmeta u cjelinu Svijeta naziva imanencija.⁵⁸ Dakle, unutar imanencije svijeta uključena je također i egzistencija pojedinca budući da on pripada tom svijetu. Puki opstanak (Dasein) o kojemu je bilo riječi, ne čini čovjeka ispunjenim i ostvarenim u njegovoj nutrini, nego čovjekova unutrašnjost traži više od samog opstanka. Kao egzistencija, čovjek je taj koji treba izići iz područja pojavnog odnosno predmetnog svijeta. Ona nije uzrokovana tim svijetom, nego je slobodna kao čovjekova mogućnost da ne bude ono što je, odnosno mogućnost da bude ono što kao postojanje nije.⁵⁹

Obuhvatno, dakle, jest sam Bitak, te kod Jaspersa obuhvaća nespoznatljivi bitak Svijeta kao cjeline i transcendencije.⁶⁰ Kusić navodi, kako je bitak Svijeta neistraživ za mišljenje

⁵³ Isto.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Kusić, Jaspersov „Sveobuhvatni bitak“ i „filozofsko vjerovanje“, str. 325.

⁵⁷ Kusić, *Pojedinac i jedinstvo povijesti*: U filozofiji Karla Jaspersa, str. 105.

⁵⁸ Kusić, Jaspersov „Sveobuhvatni bitak“ i „filozofsko vjerovanje“, str. 326.

⁵⁹ Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 17.

⁶⁰ Kusić, Jaspersov „Sveobuhvatni bitak i filozofsko vjerovanje“, str. 330.

budući da mi iz toga svijeta kao cjeline mislimo, ali ne mislimo „o“ njemu nego „iz“ njega te shodno tome, nebi smjela postojati nikakva slika svijeta kao o predmetu, nego je taj svijet u nama i mi u njemu.⁶¹ Jaspers pod gore navedenom pretpostavkom Svijet naziva imanencijom. Sveobuhvatni Bitak za našu svijest jest neshvatljiv, no tek posredstvom predmeta u svijetu Sveobuhvatno se rasvjetljava.⁶² Filozofirati o sveobuhvatnom, prema Jaspersu značilo bi prodrijeti u samo biće, a to se može dogoditi samo posredno: „pomoću predmetnog mišljenja moramo steći putokaz za ono što je nepredmetno u sveobuhvatnom.“⁶³

⁶¹ Isto.

⁶² Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 144.

⁶³ Isto. str. 145.

4.1. *Jaspersov pojam transcendencije*

Prema Jaspersu o egzistenciji se može govoriti tek kada se razumije pojam transcendencije, budući da je sam izvor egzistencije upravo u transcendenciji. Odnos transcendencije i egzistencije ne spada u logičku misaonost, navodi Kusić, nego samo u slobodi pojedinca, koja iz transcendencije i proizlazi.⁶⁴ Može se zaključiti kako transcendencija na neki način i pripada egzistenciji jer se između njih nalazi svijet koji služi kao imanencija transcendencije.⁶⁵ Dakle, svijet je ono: kroz šta sam „tu“ (Dasein), a Transcendencija je ono kroz što smo slobodni.“⁶⁶ Nadalje, putem filozofijske vjere, o kojoj će također biti riječ u ovom radu, pojedinac samog sebe prepoznaje, prepoznaje da nije po samome sebi on sâm, već je njegov izvor u transcendenciji.⁶⁷ Ona kao takva postaje izvor njegove slobode. Dakle, transcendencija je ono kroz šta smo slobodni. Kao takva ona je kao i „bitak po sebi“ nespoznatljiva te se o njoj ništa ne može saznati putem Crkve i drugih institucija.⁶⁸ Kao što je rečeno, imanencija jest Svijet, a egzistencija i pojedinac povezuju imanenciju s transcendencijom, kako to Kusić naziva, potpuno nespoznatljivog Apsolutnog Bitka.⁶⁹ Dakle, ona nije nikada odvojena od Svijeta, nego je ona uvijek imanentna transcendencija, a imanentna je, navodi Kusić, po prisutnosti Apsolutnog Bitka u svakom predmetu u svijetu, a transcendentna je po neiscrpnosti Apsolutnog bitka.⁷⁰ Svijet nam je spoznatljiv tek posredstvom opstanka, svijesti uopće i duha, dok nam transcendencija nije spoznatljiva ni posredno ni neposredno.⁷¹

⁶⁴ Kusić, *Jaspersov „Sveobuhvatni bitak“ i „filozofsko vjerovanje“*, str. 330.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Isto, str. 301.

⁶⁷ Tolvajčić, D. *Filozofijska vjera Karla Jaspersa*. Crkva u svijetu, 44 (3), str. 369.

⁶⁸ Kusić, *Jaspersov „Sveobuhvatni bitak i filozofsko vjerovanje“*, str. 331.

⁶⁹ Kusić, »*Pojedinac « i »jedinstvo povijesti« u filozofiji Karla Jaspersa.*, str. 105.

⁷⁰ Isto.

⁷¹ Kusić, *Jaspersov „Sveobuhvatni bitak i filozofsko vjerovanje“*, str. 330.

4.2. Um i jedinstvo egzistencije

Jaspers pod „Jedno“ podrazumijeva jedinstvo zbiljnosti, onostranosti i čovjekove egzistencije.⁷² Čovjek svoj bitak identificira prošlošću i sadašnjošću te one kao vrijeme ograničavaju egzistencijalno jedinstvo.⁷³ Čovjek funkcionira kao dio povijesti sudjelovanjem u tu-bitku, odnosno bitku-u-svijetu, kao moguća egzistencija: „time što transcendirajući sebe i sam pridonosi daljnjemu oblikovanju povijesti.“⁷⁴ Shodno tome, čovjek je odgovaran kako za oblikovanje vlastite, tako i povijesti u cjelini.

Um⁷⁵ je onaj segment čovjeka koji ujedinjuje svijet i egzistenciju.⁷⁶ Um (Vernunft) je oblik samosvijesti, odgovoran je za sva saznanja egzistencijalnih mogućnosti i kao takav funkcionira kao medij realizacije tih mogućnosti. Jednostavnije rečeno, um je ono što obuhvaća svijest u cjelini te omogućuje da se ono nevidljivo preobrazi u vidljivo: „tj. da se dešifriraju šifre transcendencije koje upućuju na ono obuhvatno svega obuhvatnoga.“⁷⁷ Prema Jaspersu, povezanost uma i sveobuhvatnog jest u tome što je um zaslužan za osvjetljavanje svih načina sveobuhvatnog: „sprječavajući zatim njihovo izoliranje i težeći da spoji sve načine sveobuhvatnog.“⁷⁸ Um je dakle svijest o cjelini i kao takav ne može biti izveden ni iz jednog od dijelova te cjeline, niti iz zbira tih dijelova.⁷⁹ Dakle, ono što povezuje sve načine bitka (opstanak, svijest uopće i duh) Jaspers naziva umom. Osnovna je zadaća uma volja za jedinstvom: „Um je taj koji traži jedinstvo u Jednome, ali kao most koji želi povezati sve što je rasuto i razjedinjeno.“⁸⁰ Budući da jedini put do istine um, on je taj koji traži Jedno pomoću iskrenosti i spremnosti. Kao takav, navode Gavrić i Jakopec, um je mogućnost univerzalnog zajedničkog života.⁸¹ Također, ono je i mišljenje koje prevladava nagonsku i svakodnevnu praktičku stranu našeg postojanja te kao takav sudjeluje u orijentaciji same egzistencije.⁸² Osim toga, um nije zadužen samo za znanje o objektima i predmetnim stvarima, znanje je samo uvjet,

⁷² Gavrić, Jakopec, *Metafizičke dimenzije u misli Karla Jaspersa*, str. 498.

⁷³ Isto.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Filozofsko se shvaćanje uma razlikuje se od ljudskoga razuma. Um jest čovjekova jedna od najviših duhovnih sposobnosti koja se ne odnosi na razumsku spoznaju nego na pojmove i kategorije, na povezanost stvari kao i svrhovitost događaja. On može predstavljati istodobno i duh i inteligenciju kao i samo mišljenje. Čisti bi um bio onaj koji je potpuno odvojen od svega osjetilnoga i predmetnoga, odnosno empirijskoga.

⁷⁶ Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 17.

⁷⁷ Um. Karl Jaspers. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

⁷⁸ Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 81.

⁷⁹ Isto, str. 18.

⁸⁰ Gavrić, Jakopec, *Metafizičke dimenzije u misli Karla Jaspersa*, str. 498.

⁸¹ Isto.

⁸² Isto.

ali ne i nešto preko čega um oblikuje sebe, nego bi to više bila osobina razuma. Suština uma jest u unutarnjem mišljenju koje je, navodi Jaspers: „okrenuto ka egzistencijalnim mogućnostima, a ne ka predmetnom svijetu.“⁸³ Samoostvarivanje egzistencije odvija se putem „unutarnjeg naprezanja“, putem unutarnjeg preobražaja, a postati uman i preko toga postati cjelovito biće za Jaspersa znači postati autentična egzistencija.⁸⁴ Dakle, da bi čovjek postao egzistencija ključan je napor i želja da se postane cjelovitim..

Potrebno je razlikovati um od razuma i duha. Razlika između uma i razuma u području Jednoga jest to što razum spoznaje Jedno ostajući kod njegovih dijelova, dok um stalno preispituje ono što je razum spoznao.⁸⁵ Dakle, razum ostaje samo pri onom pojedinačnom, onome što je osjetilno, a um je otvoren za svaku pojedinačnost i kao takav: „želi postići blaženi mir time što ne dopušta da bilo što pojedinačno bude ukinuto u cjelini, želi povezati sve u jednu smislenu cjelinu kao pravi uvjet pravednosti i zajedničkoga života“.⁸⁶ Um nas tjera da prekoračimo svaku granicu znanja.⁸⁷ Time je um povezan uz Egzistencu jer bez nje um: „upada u rutinu i u opće mišljenje svijesti uopće, a Egzistenca bez uma dopijeva u sljepu samovoljnost.“⁸⁸

⁸³Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 19.

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Isto, str. 83.

⁸⁶ Gavrić, i Jakopec, *Metafizičke dimenzije u misli Karla Jaspersa*, str. 499.

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ Isto.

4.3. *Filozofska vjera kao dio sveobuhvatnoga*

Kusić navodi, što Tolvajčić u njegovom spisu o Filozofskoj vjeri Karla Jaspersa potvrđuje, kako pojam vjere proizlazi iz pojma sveobuhvatnog, jer: "Obuhvatno koje sam ja" kao čovjek, u isto vrijeme biva obuhvaćeno "Obuhvatnim koje je bitak" - svijetom i transcendencijom. To se "obuhvaćanje" transcendencije, poradi sloma svakog konačnog iskaza i misli, osvjetljuje jedino putem vjerovanja.⁸⁹ Kusić o filozofskoj vjeri također navodi kako ona ne smije biti shvaćena kao nešto što je slično na bilo koji način sa religioznim pojmom vjere, koja se smatra objavljenom.⁹⁰ Filozofska vjera povezana je sa sveobuhvatnim jer je ona sami smisao života unutar „opstanka“.⁹¹ Filozofsku vjeru treba shvatiti kao vjerovanje iz kojeg živimo, a ovisno je o snazi ličnosti Pojedince, o njegovoj egzistenciji i njegovom slobodnom izboru.⁹² Zato je, kako Kusić navodi, filozofska vjera uvijek neko „traženje“ bez konačnog nalaženja: „ono je kruženje oko »Obuhvatnog Bitka«, koji načelno ostaje kao »horizont«, dakle — nedohvatan.“⁹³

Filozofska vjera isključuje bilo kakvo unaprijed stvoreno stajalište ili pojednostavljeno rečeno filozofska vjera nije dogmatski oblikovana, jer bi to značilo sputavanje egzistencije na objektivizaciju opstanka ili duha ili svijesti uopće i to bi uvelike odstupalo od Jaspersove filozofije slobode pojedinca kao egzistencije.⁹⁴ U filozofskom vjerovanju ne prihvaća se pojam „istine autoriteta“, nego se priznaje samo egzistencija, djelovanje pojedinca u smislu: „pokretačkog faktora na „bezuovjetno unutarnje djelovanje“ praćeno najintenzivnijom samstvenom refleksijom“.⁹⁵) Dakle, do istine za pojedinca dolazi se isključivo njegovim djelovanjem na osnovu njegove samorefleksije, a ne zbog utjecaja autoriteta.

Istinu čovjek spoznaje u vjeri, no ovdje nije riječ o dogmatskoj ili pragmatičnoj vrsti istine, nego o čistoj istini. Čovjek dolazi do čiste istine kada: „prodire izvan cjelokupne imanencije svijeta, da bih se tek na osnovu iskustva transcendencije vratio u svijet, a tek kad sam i u njemu i izvan njega, ja sam istinski ja.“⁹⁶ To prodiranje po Jaspersu je moguće tek uz

⁸⁹ Tolvajčić, *Filozofijska vjera Karla Jaspersa*, str. 355.

⁹⁰ Kusić, *Jaspersov "Sveobuhvatni bitak" i "filozofsko vjerovanje"*, str. 331.

⁹¹ Isto., str. 332.

⁹² Isto.

⁹³ Isto.

⁹⁴ Isto.

⁹⁵ Isto.

⁹⁶ Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 64.

pomoć „komunikacije“ kako sa drugima tako i sa cijelim svijetom. Kusić navodi kako se u egzistenciji neprestano izmjenjuju vjera i očaj, a vjera je ta koja posjeduje žudnju za mirom⁹⁷.

⁹⁷ Kusić, *Jaspresov "Sveobuhvatni bitak" i "filozofsko vjerovanje"*, str. 498.

5. Pojedinac ili „Izuzetak“

Izraz „Pojedinac“ Karl Jaspers označava kao čovjeka koji je određen „Izuzetak“ u odnosu na društvene autoritete: „Izuzetak“ je suprotnost prosječnom čovjeku, ukoliko je taj podređen sili „autoriteta“.⁹⁸ Autoriteti ne mogu postojati kao opći za sva bića, a da ne postanu nazadovanje za samog pojedinca: „Autoritet ne smije biti sredstvo zatvaranja, nego sredstvo otvaranja mogućnosti za Egzistencu.“⁹⁹ Autoritet ne smije postati puka prevlast nad životom, te istim upravljati u smislu „golog opstanka“ nego on mora omogućiti pojedincu dozrijevanje.¹⁰⁰ Dakle, pojedinac i autoriteti trebaju imati međusobnu komunikaciju koja im omogućuje napredovanje. Tolvajčić komunikaciju opisuje kao onu: „koja se ovdje očituje, uvijek je borbena, ali to je borba iz ljubavi, koja uvažava svakoga i ne nameće samu sebe.“¹⁰¹ Kada nebi postojao pojedinac u tom odnosu razvoj egzistencije bi se kočio, ali kada nebi bilo autoriteta pojedinac bi postao samovoljan i totalitaran.¹⁰² Kroz taj se odnos može ići do temelja istine jer su njih dvoje vezani uz Sveobuhvatni Bitak, a o istini Kusić govori: „Naša ljudska „istina“, kao spoznata, nije nikada totalitarna, nego je egzistencijalna, tj. ona je samstveno prihvaćanje onoga „autoriteta“ koji je sposoban razbuditi Pojedinca kao „Izuzetak“.¹⁰³

Jaspers pojedinca, odnosno čovjeka opisuje kao: „više od onoga što o sebi znade. On nije ono što je jednom za svagda, nego je on put; ne samo opstanak što ga mora ustanoviti kao postojanje, nego je u tomu čovjek mogućnost posredstvom slobode, iz koje on svojim faktičkim djelovanjem odlučuje što on jest.“¹⁰⁴ Dakle, osim što kroz djelovanje pojedinac sam odlučuje što on jest, također se i kroz komunikaciju s drugim egzistencijama i autoritetima mijenja opstanak, svijest uopće i duh. Dakle, može se zaključiti kako egzistencije nema bez komunikacije jer je jedino komunikacija ta koja upućuje na drugoga koji je važan za razumijevanje samoga sebe. Cilj je svakoga čovjeka da postoji, navodi Jaspers, čovjek ne želi puko životno trajanje nego: „hoću zaista da budem ja sam, ja želim vječnost i polazim putem djelotvornog rada.“¹⁰⁵

⁹⁸ Kusić, »Pojedinac « i »jedinstvo povijesti« u filozofiji Karla Jaspersa, str. 110.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ Tolvajčić, *Filozofijska vjera Karla Jaspersa*, str. 369.

¹⁰² Kusić, »Pojedinac « i »jedinstvo povijesti« u filozofiji Karla Jaspersa, str. 110.

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ Jaspers, Karl. *Duhovna situacija vremena*. Zagreb: Matica Hrvatska., 1998., str. 152.

¹⁰⁵ Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 88.

6. Zaključak

Jaspers je bio jedan od najznačajnijih filozofa koji su svoj život i djelovanje podredili čovjeku i njegovim mogućnostima koje mu njegova egzistencija omogućava. U svojim djelima on ne govori izravno o pojmu duše, već u svoju filozofiju uključuje pojam *sveobuhvatnog* koji poput duše ostaje nevidljiv, ali je sve što možemo vidjeti, misliti i što zapravo jesmo „mi“ u cjelini. Ono je također za našu svijest neshvatljiv, ali tek posredstvom predmeta njegov pojam se „rasvjetljava“. Sveobuhvatno je ono što se očituje u dvije kategorije od kojih su obuhvatno, koje smo mi sami sa svojim opstankom, svijest uopće i duh, te obuhvatno koje je bitak po sebi, a uključuje svijet i transcendenciju. Pomoću *sveobuhvatnog* pojedinac može ostvariti svoje ljudske mogućnosti, ali tek uz pomoć komunikacije koja čovjeku omogućava da sebe upozna preko drugoga. Sloboda pojedinca se može očitovati tek kroz razumijevanje transcendencije koja je povezana s egzistencijom budući da između njih dvoje stoji imanentan svijet. Egzistenciju je također važno gledati kroz prizmu uma, koji se razlikuje od razuma. Um je taj koji samu egzistenciju druži na putu i ne dopušta joj da se zadovolji samo pukim opstankom, dok je razum onaj koji ostaje samo pri onome osjetilno danom i predmetnom. Osim pojma sveobuhvatnoga, Jaspers uvodi i pojam filozofske vjere kao ono što je povezano sa sveobuhvatnim jer je ona sami smisao života unutar opstanka. Filozofska vjera nas dakle kao što se i naziva, navodi na vjerovanje iz kojeg bi trebali živjeti, a kao takva ovisna je o snazi samoga pojedinca i njegovom slobodnom izboru. Ako bismo sveobuhvatno shvatili kao horizont koji je po svojoj suštini nedohvatan, filozofska vjera bi bila ta koja kruži oko toga horizonta i predstavlja uvijek neko „traženje“, ali ne i pronalazak. Unatoč svim ograničenjima, egzistencija uvijek stoji kao otvorena za nova moguća iskustva, posjedujući nadu da je istinu moguće pronaći i da joj se može barem malo približiti. Pronaći istinu je zadatak koji se proteže kroz cijelu Jaspersovu filozofiju, a moguće ju je ostvariti tek kada je čovjek spreman prihvatiti neuspjeh koje mu životne situacije nude.

7. Popis literature

1. Bošnjak, B. (1987). Predgovor, u Aristotel, *O duši: Nagovor na filozofiju*. Filozofska biblioteka Naprijed, Zagreb.
2. Filipović, V. (1984). *Filozofijski rječnik*. Matica Hrvatska, Zagreb.
3. Gavrić, A. i Jakopec, P. (2012.) *Metafizičke dimenzije u misli Karla Jaspersa*. *Obnovljeni Život*, 67. (4.), 495-509. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/91249>
4. Jaspers. K. (1967). *Uvod u filozofiju*. Prosveta, Beograd.
5. Jaspers. K. (1930). *Duhovna situacija vremena*. Matica Hrvatska.
6. Jaspers Karl. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=28806>
7. Kusić, A. (1968). *Karl Jaspers. O tragici i trijumfima suvremenog vjerovanja u znanost* (1) Karl Jaspers. *De tragico et de triumphis fidei hodiernae in studia* (1). *Crkva u svijetu*, 3 (3), 33-48. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/92615>
8. Kusić, A. (1980). »*Pojedinac*« i »*jedinstvo povijesti*« u filozofiji Karla Jaspersa. *Crkva u svijetu*, 15 (2), 104-119. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/90163>
9. Kusić, A. (1990). *Jaspresov "Sveobuhvatni bitak" i "filozofsko vjerovanje"*. *Crkva u svijetu*, 25 (4), 325-337. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/54212>
10. Katinić, Križo. (2005.) *Egzistencija: Živjeti za smrt, umrijeti za život: o smrti i smrtnosti u svjetlu filozofije egzistencije Karla Jaspersa i logoterapije Viktora E. Frankla* / Križo Katinić. Stajergraf.
11. Tolvajčić, D. (2021). *Tjeskoba kao mogućnost čovjekova samoozbiljenja*. *Ogled o ontološkoj relevantnosti tjeskobe na tragu Kierkegaarda i Tillicha*. *Bogoslovska smotra*, 91 (3), 519-533. Preuzeto s <https://doi.org/10.53745/bs.91.3.3>
12. Tolvajčić, D. (2009). *Filozofijska vjera Karla Jaspersa*. *Crkva u svijetu*, 44 (3), 353-371. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/41918> str. 369

13. Tomić, C. (1975). *Uskrsnuće tijela — život vječni*. *Obnovljeni Život*, 30. (2.), 156-163.
Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/58155>